

Flackarps kyrkogård

Vård- och underhållsplan, 2022

Karin Hernborg

Regionmuseet i Skåne

Rapport 2022:45

© Regionmuseet Skåne

Dnr: M12.80-258-21, 1220

Text: Karin Hernborg

Foto: Karin Hernborg, om inget annat anges

Formgivning: Kerstin Börjesson

Granskning: Åsa Eriksson Green, Regionmuseet Skåne/Landsantikvarien i Skåne

Kartmaterial, ©Lantmäteriet, Gävle. Dnr 507-99-502

Innehåll

Inledning.....	1	Bevarande och underhåll.....	17
Bakgrund	1	Risk- och sårbarhet.....	18
Mål och syfte.....	1	Pågående och möjliga hot mot kyrkogårdens värden	18
Metod.....	2	Åtgärdsbehov	19
Trädvårdsplan		Förslag på planteringsväxter.....	22
Lagskydd för kultur- och naturmiljö.....	3	Målsättning och utveckling.....	23
Kulturhistorisk bakgrund	4	Ordförklaring	24
Kulturmiljö och fornlämningar.....	5	Källmaterial	25
Kyrkans historia.....	6	Bilaga1 - Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar	
Kyrkogårdens historik.....	7		
Beskrivning av kyrkogården	8		
Omgivningar	10		
Kyrkogårdens yttre avgränsningar.....	10		
Grindar och ingångar	10		
Gångar och strukturer.....	11		
Belysning och service	11		
Parkeringsplats	11		
Byggnader.....	11		
Träd	11		
Häckar.....	12		
Planteringar	12		
Det vilda växt och djurlivet.....	13		
Kyrkogårdens kulturhistoriska och biologiska värden.....	14		
Värdebeskrivning.....	15		

Fastighetsuppgifter

Objekt	Flackarps kyrkogård
Fastighetsbeteckning	Staffanstorp Flackarp 16:2
Socken	Flackarp
Kommun	Lund
Fastighetsförvaltare	Uppåkra församling
Areal	Fastigheten har en areal av ca 1600 m ² och kyrkogården, som inte helt ligger i linje med fastigheten, har en areal av ca 1500 m ² .

På den östra fjärdedelen av Flackarps kyrkogård finns en minneslund vilken är i bruk.

Inledning

Vård- och underhållsplanen för Flackarps kyrkogård är utförd av Regionmuseet Skåne på uppdrag av Uppåkra församling. Inventeringen genomfördes under 2022 med påföljande rapportskrivning. Inventering och rapportskrivning har utförts av antikvarie Karin Hernborg.

Begravningsplatsen skyddas enligt Kulturmiljölagens 4:e kapitel som kyrkogård eller begravningsplats invigd före 1940. Vård- och underhållsplanen har utformats i enlighet med kulturmiljölagen och de föreskrifter som finns för 4:e kapitlet. Till grund för planen ligger också råd och riktlinjer från Lunds stift och Länsstyrelsen Skåne angående vård- och underhållsplaners omfattning och innehåll.

Bakgrund

År 2012 kom nya föreskrifter till kulturmiljölagens 4:e kapitel. Genom föreskrifternas 11:e paragraf finns ett lagstadgat krav på att vård- och underhållsplaner ska finnas för de kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som skyddas enligt lagen och att ägarna till dessa ansvarar för att planerna finns. I föreskriften anges vissa krav på hur vård- och underhållsplanerna ska utformas:

- Planen ska redovisa hur respektive objekt ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar och att utseende och karaktär inte förvanskas.
- Såväl sedvanligt underhåll som tillståndspliktiga åtgärder ska framgå av planen.
- Planen ska revideras med högst 10 års intervall.
- Länsstyrelsen ska ges möjlighet att yttra sig över planen.

Mål och syfte

Utifrån kulturmiljölagen och dess föreskrifter är syftet med vård- och underhållsplanen att lyfta fram och tydliggöra begravningsplatsens kulturhistoriska värden. Den ska sedan ligga till grund för pastoratets planering och skötsel. Målsättningen med arbetet är att begravningsplatsens värden ska bevaras. Genom vård- och underhållsplanen ska:

- Begravningsplatsen vårdas på bästa möjliga sätt så att de kulturhistoriska värdena säkerställs och utvecklas.
- Tillståndshanteringen för såväl kyrkogårdsförvaltningen som länsstyrelsen underlättas.
- Förvaltningen få en vägledning i det konkreta vårdarbetet med riktlinjer och prioriteringar.
- De kulturhistoriska värdena tydliggörs för besökare.

Metod

Vård- och underhållsplanen består av en kunskapsdel där kyrkogårdens historia och dess nuvarande uppbyggnad beskrivs. Historiken grundar sig på arkiv- och litteraturstudier samt studier av kartor och ritningsmaterial. Nulägesbeskrivningen omfattar Flackarps kyrkogård med klockstapel, gångsystem, stenmurar och andra strukturer liksom gravvårdar, planteringar samt det vilda växt- och djurlivet.

Beskrivningen av kyrkogårdens historik och de fysiska anläggningarna ligger till grund för en beskrivning av platsens kulturhistoriska värden. Utifrån kunskapsdelen med historik, nulägesbeskrivning samt värdebeskrivning har riktlinjer för bevarande och underhåll av kulturhistoriska och biologiska värden formulerats. Vård- och underhållsplanen omfattar också en riskanalys, redogör för aktuella åtgärdsbehov och ger förslag på utvecklingsmöjligheter.

Trädvårdsplan

En trädvårdsplan för kyrkogården är framtagen av antikvarie Karin Hernborg i samarbete med arborister från arboristföretaget SveArb AB.

Flygbild med kyrkogårdens yttergräns markerade med vit linje. Källa: Lantmäteriet.

Lagskydd för kultur- och naturmiljö

KULTURMILJÖLAG(1988:950)

Kyrkogården skyddas enligt *Kulturmiljölagen 4 kap (11-14§§)* såsom kyrkligt kulturminne. Kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser tillkomna före 1940 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd från länsstyrelsen. Detta gäller även vissa yngre kyrkobyggnader och begravningsplatser utvalda av Riksantikvarieämbetet.

Förändringar som påverkar det kulturhistoriska värdet är ofta tillståndspliktiga och kontakt behöver tas med länsstyrelsen som avgör vad som är tillståndspliktigt i det enskilda fallet. Tillstånd kan krävas för borttagande av återlämnade gravanordningar, renoveringar av murar och andra fasta anordningar samt förändring av plantering, trädbestånd, beläggning av gångar, uppförande eller ändring av byggnader. När det gäller enstaka borttaganden av återlämnade gravanordningar bedöms hur begravningsplatsens kulturhistoriska värden påverkas av ett successivt borttagande.

PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL)

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer och byggnader skyddas även i PBL. En byggnad som är särskilt värdefull ur kulturhistorisk synpunkt får inte förvanskas och ska underhållas så att de särskilda värdena bevaras. Ändring och flyttning av en kulturhistoriskt värdefull byggnad ska utföras varsamt med hänsyn till dessa värden och byggnadens karaktärsdrag. Rivningslov får inte ges till

byggnad eller byggnadsdel som bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens kulturhistoriska värde. Planläggning och bygglov handläggs av kommunen och ska ske med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden. De kulturhistoriska värdena ska säkerställas genom skydd i detaljplan eller områdesbestämmelse. I detaljplan eller områdesbestämmelse kan byggnader skyddas mot rivning samt mot förvanskning så att dess karaktärsdrag bevaras. Byggnader men även träd och andra landskapselement kan vara skyddade i plan.

MILJÖBALKEN (1998:808)

Riksintressen regleras genom Miljöbalken. Riksintresse finns för att skydda och värna om att Sveriges mark, vatten och fysiska miljö används på ett långsiktigt hållbart sätt. Områden som är utsedda som riksintresse för kulturmiljövården ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. En miljökonsekvensbeskrivning, MKB, kan behövas för att klargöra hur planerade åtgärder påverkar kulturmiljön.

Alléer, det vill säga trädrader om minst fem lövträd, omfattas i de flesta fall av biotopskyddsbestämmelserna i miljöbalkens 7 kap (11§). Bestämmelserna gäller alléer utmed vägar, tidigare vägar och även alléer som finns i ett övrigt öppet landskap. Bestämmelserna gäller också stenmurar som angränsar till jordbruksmark. I Beskrivning och vägledning om biotopen allé i bilaga 1 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken sägs det att även en gångväg i vissa

fall kan betraktas som väg. På Flackarps kyrkogård omfattas träden utmed kyrkogårdens ytterkanter av biotopskyddsbestämmelserna eftersom de är en del av en trädkrans. Ett träd är särskilt skyddsvärt på grund av en stamhålighet med mulm och omfattas därmed av

På många kyrkogårdar och begravningsplatser finns det gamla, grova och ihåliga träd. Om man planerar åtgärder som påverkar sådana särskilt skyddsvärda träd och som riskerar att väsentligt ändra naturmiljön ska den som planerar åtgärden lämna in en anmälan för samråd enligt miljöbalken till Länsstyrelsen.

Där det finns fridlysta arter på en plats gäller Artskyddsförordningen (2007: 845) Förordningen omfattar dels de arter som skyddas enligt EU:s fågeldirektiv och habitatdirektiv, dels vissa andra vilt levande arter som är hotade i Sverige. Fladderhöns är en djurgrupp som är vanlig på kyrkogårdar och begravningsplatser. Alla arter av fladderhöns, vilda fåglar, groddjur och kräldjur är fridlysta i Sverige.

Utsnitt av skånska rekognosceringskartan från 1820. Källa: Lantmäteriet.

Kulturhistorisk bakgrund

Utsnitt av kartan från enskiftet av Flackarps by 1806. Infällt uppe till höger är en närbild av kyrkan och kyrkogården som de är avbildade på kartan. Källa: Historiska kartor/Lantmäteriet.

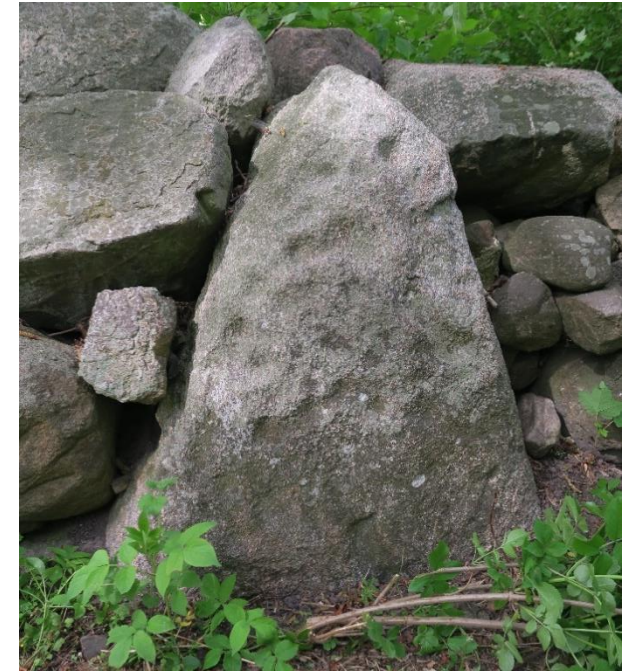
Kulturmiljö och fornlämningar

Kulturmiljö

Flackarps socken har en areal av 7,8 km² och ligger i Bara härad. Fram till jordbruksskiftena under 1800-talet omfattade socknen byn Flackarp samt Trollebergs gods. Byn har åtminstone ett ursprung sedan 1100-talet då den tidigmedeltida kyrkan uppfördes.

Ortnamnet är tidigast belagt år 1288 då det skrevs *Flakathorp*. Namnet avsåg ursprungligen kyrkbyn där *torp* har betydelsen nybygge och det inledande *Flaka* som enligt Svenskt ortnamnslexikon ”kan innehålla ett mansbinamn, bildat till verbet flacka, irra, fladdra”. Enligt en ägomätning av byn från 1700-talet och

skifteskartor från 1800-talets början har det under samma period funnits elva gårdar i byn. De låg tätt intill varandra i en rad i nordväst-sydostlig riktning. Bygatan sträckning låg väster om gårdarna med en bit av den gemensamma bytomten där emellan. Efter ett enskifte 1821 då det fanns sju gårdar kvar i byn splittrades den och endast gården direkt norr om kyrkogården blev kvar på sitt ursprungliga läge (se häradskartan sid 10). Bygatan har kvar samma sträckning som förr men upphör idag 100m väster om banvallen. Med järnvägen blev en del av socknen avskuren i öster. Idag ligger merparten av socknens villabyggnad på den östra sidan av järnvägen medan resterande delar består av en utspridd gårdsbebyggelse i

Stående sten med skålgropar på utsidan av kyrkogårdsmurens östra hörn.

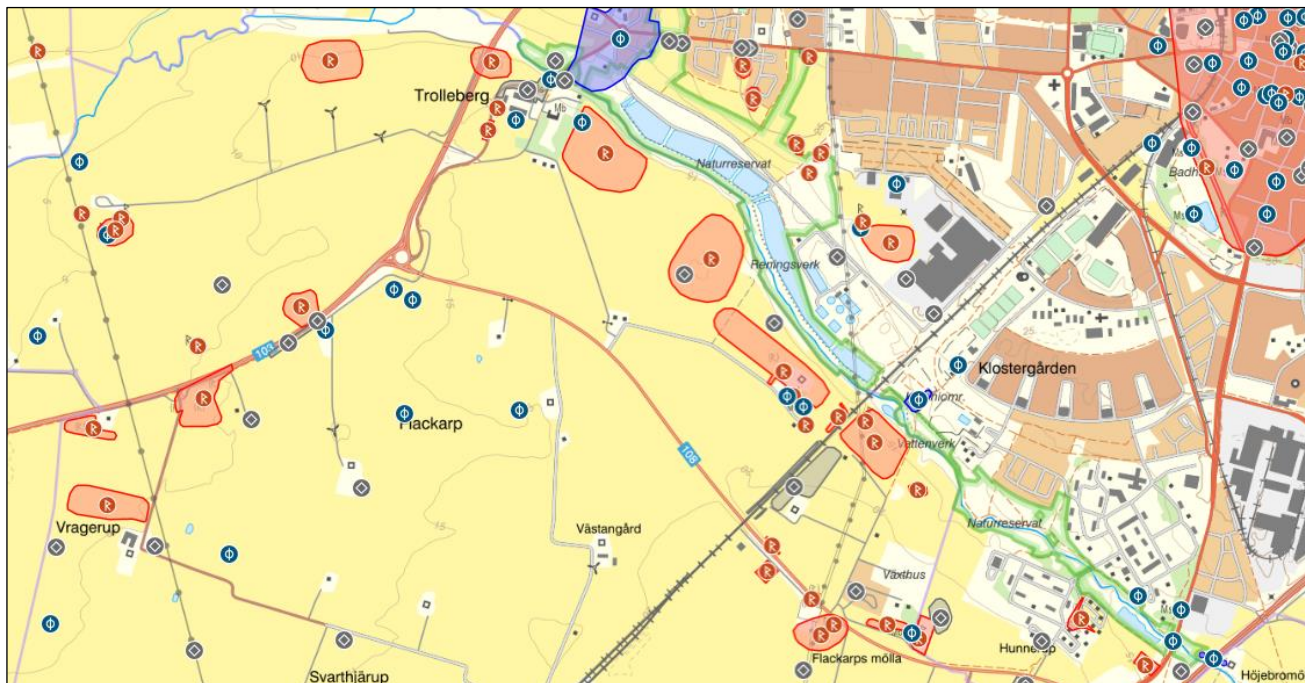
ett utpräglat åkerlandskap. Den del av bygatan som finns kvar öster om järnvägen har namnet Flackarps bygata medan den västra delen kallas Flackarps skolväg.

Fornlämningar

Att landskapet i och kring Flackarp varit befolkat i flera tusen år visar de olika typer av fornlämningar som hittills är registrerade i Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem FMIS. En av dem är ett meterhögt stenblock med ett 20-tal skålgropar som står på utsidan av kyrkogårdsmurens östra hörn.

Kartan på nästa sida visar ett utdrag ur söktjänsten Fornsök. De röda ytorna och cirklarna visar områden

Karta med utdrag ur fornminnesregistret. Röda ytor och prickar är registrerade fornlämningar och blå prickar visar platser för övriga kulturhistoriska lämningar. Källa: Fornsök, RAÄ.

med registrerade fornlämningar. Flackarps bytomt är en av dem, här avgränsad efter en karta från 1802. Kyrkogården är registrerad som fornlämningen ödekyrkogård vilket inte stämmer idag eftersom gravsättningar har återupptagits i form av en minneslund. De flesta av de övriga röda ytorna på kartutsnittet ovan är boplatzlämningar från sten-, brons- eller järnålder. På flera av boplatserna har man också hittat lämningar från mer än en av dessa tidsperioder. Här har människor tidigt bosatt sig på strategiskt viktiga platser utmed Høje å som var en betydelsefull transportled där det också fanns goda möjligheter till jakt och fiske och en ständig tillgång till vatten.

Några av de röda cirklarna markerar gravhögar och där Flackarps skolväg slutar väster om järnvägen har man grävt ut en fornlämning i form av en hårdgjord, stenkantad yta som kan vara en del av en tidigare väg eller gårdsplan. De blå cirklarna visar kategorin "övrig kulturhistorisk lämning" vilket här i de flesta fall är olika typer av flintredskap som hittats ute i åkermarkerna.

Kyrkans historia

Flackarps kyrka uppfördes under 1100-talet. Socknen var sannolikt inte så välbeställd vid den tiden och det blev en liten kyrka utan torn, 13 meter lång och 7

Dopfund från Flackarps kyrka, nu stående i Uppåkra kyrka. Källa: Riksantikvarieämbetet.

meter bred. Enligt illustrationen av kyrkan på både kartan från en ägodelning år 1802 och den från skiftet av byn år 1806 (se nästa sida) låg kyrkan i en nordväst-sydöstlig riktning vilket är ovanligt. Kartbilderna visar också en utbyggnad av ett troligt vapenhus på den östra sidan av kyrkan.

Tre små blyinfattade fönster släppte in sparsamt med ljus i kyrkan och inne vid den östra kortsidan stod altare och altartavla. I det sydöstra hörnet fanns predikstolen och nedanför den ledde klockaren psalmsången från klockarstolen.

Karta från en arealavmätning av Flackarps by år 1700. Kyrkan och kyrkogården som ser ut att omges av en mur.

Under några år i mitten av 1800-talet övervägde man att reparera kyrkan som var i dåligt skick. Det samma gällde Uppåkra kyrka. Båda kyrkorna började samtidigt bli för små för den växande befolkningen. Vid en biskopsvisitation 1861 fattades beslut på visitationsstämman att ingå till Konungens befattningshavare och Biskopsämbetet att de båda församlingarnas kyrkor skulle sammanbyggas och två månader senare var beslutet taget. Tredje söndagen i fastan, den 8 mars 1863 hölls den sista gudstjänsten i Uppåkra medeltida kyrka och den 6 november 1864 invigdes den nya kyrkan. I januari 1865 annonserades auktion på blytaket från Flackarps kyrka och senast i maj samma år var kyrkan helt riven. Flackarps församling hade efter detta gemensam kyrka med Uppåkra församling fram till år 1964 då Flackarps församling helt upphörde.

I Uppåkra kyrka finns ett värdefullt minne kvar från Flackarps medeltida kyrka i form av en dopfont av sandsten från 1100-talet. Den är signerad av

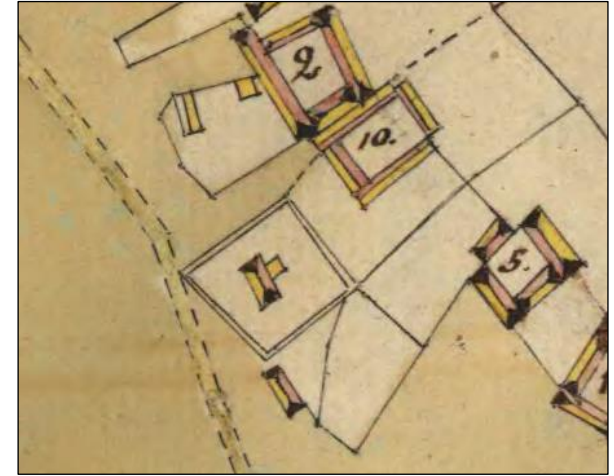
Detalj från karta över en ägodelning år 1802. Här har kyrkogården en form och storlek som är samma som idag.

stenhuggaren vars namn var Hachi, en medeltida form av dagens mansnamn Åke. Dopfontens cuppa (skål) har en enkel reliefdekor och en fot med skulpterade bladfriser och hörntappar (se foto på föregående sida).

Kyrkogårdens historik

Kyrkogården har en gemensam historik med den medeltida kyrkan och har sannolikt haft ungefär samma form och avgränsning från tidig medeltid och fram till idag. Den äldsta kartan i lantmäteriets register som visar kyrkogården är en arealavmätning av byns ägor från år 1700. Här är kyrkogården inritad med en något mer rektangulär form än idag. Nästa karta i tid är från en ägodelning i byn 1802. På denna ser man kyrkogården med dess nuvarande form vilket också gäller framställningen av kyrkogården på kartan från enskiftet av byn år 1806 ovan.

Efter det att kyrkan i Flackarp hade rivits 1865 lämnades kyrkogården mer eller mindre åt sitt öde.

Del av kartan från enskiftet av byn 1806. Kyrkogården med samma form som idag och kyrkan med vapenhus inritad.

Gravsättningar upphörde med undantag av makar till redan begravda. Vid en kyrkostämma 1893 påpekades att kyrkogården inte var i sådant skick som "pietet gentemot de där vilande döda kräver". Tre år senare tog stämman beslutet att plantera ett flertal högstamiga träd, buskar och granar. Detta utplånade sannolikt eventuella markerade gravplatser och medförde en kraftig igenväxning. Eftersom kyrkogården enligt uppgift ska ha varit parkliknande på 1920-talet bör gallringar ha genomförts i planteringarna fram till dess. Vid samma tid började regelbundna friluftsgudstjänster hållas på platsen. Under 1953 uppfördes en ny klockstapel på platsen för den gamla och den tidigare kyrkklockan som förvarats i Uppåkra kyrka återfördes. Grusgångar, en entré med grind och ett centralt placerat träkors med minnessten har också tillkommit. Vid senare tid har även en minneslund anlagts vilket liksom övriga förändringar bidrar till att kyrkogården upplevs som en välskött och fridfull plats.

Beskrivning av kyrkogården

Karta över Flackarps kyrkogård med klockstapel, träd och gångsystem markerade. Den gulmarkerade, streckade linjen visar kyrkogårdens ungefärliga avgränsning. Den andra streckmarkeringen är gränsen för fastigheten Flackarp 16:2.

Omgivningar

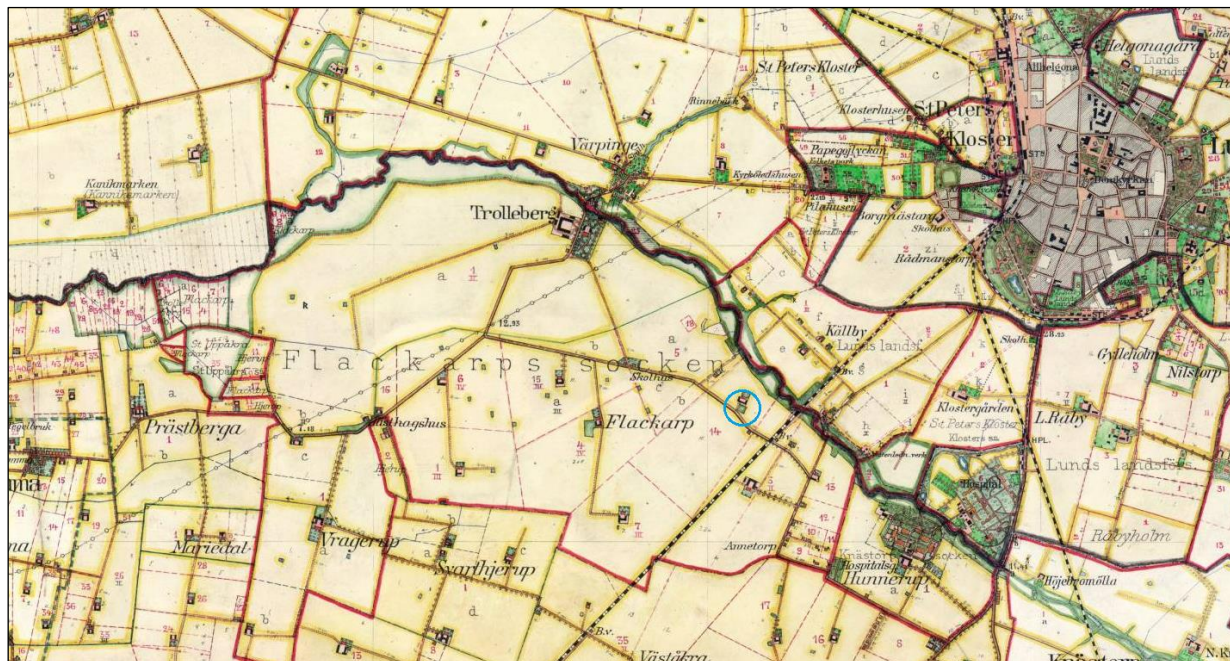
Flackarps kyrkogård ligger bara ett par hundra meter söder om Höje å med dess slingrande lopp och lum-miga stränder. På andra sidan ån angränsar Lunds utkanter. Sedan häradskartan till höger togs fram för drygt hundra år sedan har staden vuxit ända fram till ån där stadens reningsverk nu ligger. Åt söder från kyrkogården sett öppnar sig Lundaslättens flacka och vidsträckt åkermarker med tätorterna Hjärup, Åkarp och Arlov i sydväst och Lomma utmed kusten i väster. Drygt 200 meter öster om kyrkogården upphör vägen förbi kyrkogården strax innan järnvägen Södra stambanan som här delar av socknens östligaste del.

Kyrkogårdens yttre avgränsningar

Kyrkogården omges av en kallmurad stenmur. Utmed den sydöstra sidan är muren i huvudsak uppbyggd av natursten med inslag av flera större block. Utmed den sydvästra och nordvästra sidan finns även här fältsten i muren men framför allt i botten. I de övre delarna finns i stället stora inslag av huggen sandsten och rester av tegel. Detta kan peka mot att man här har använt rivningsrester från kyrkan för att bygga på muren. Den nordöstra gränsen av kyrkogården är till stora delar invuxen i kraftiga buskage men verkar vara avgränsad av en mer jordvallslignande konstruktion med inslag av stenblock.

Grindar och ingångar

Ingången till kyrkogården ligger mitt på den sydvästra sidan. Här leder en ca 2 meter bred grusgång från Flackarps skolväg till kyrkogårdens grind. Gången omges på båda sidor av höga, formklippta häckar av avenbok. Grinden är av svartmålat smide med stående, smala spjälor som avslutas uppåt av franska

Häradskartan från tiden 1910-15. Centralt ligger Flackarps socken avgränsad med röd linje. Utmed socknens norra sida följer gränsen Höje å. Platsen för Flackarps kyrkogård är inringad med en blå cirkel.

Gången fram till kyrkogårdens grind omges av formklippta häckar av avenbok.

I både den sydvästra och nordvästra muren finns huggen sandsten och tegel som bör vara från rivningen av kyrkan.

Gången mot kyrkogårdens centrum med ett högt träkors och vilobänkar. Till vänster om gången syns en av två stolplykto.

liljor. Grindöppningen flankeras av drygt 1,5 meter höga stenpelare som kröns av var sitt mindre, svartmålat järnkors.

Gångar och strukturer

Kyrkogårdens gångsystem täcks av ett grått grusmaterial. Från grinden leder en två meter bred entrégång rakt fram mot kyrkogårdens centrum som består av en grusyta med ett centralt placerat, högt träkors. På två av ytans sidor står också var sin vilobänk. Vid korset ligger en minnessten med texten ”Här stod i omkring 800 år Flackarps kyrka. Generationer av församlingsbor vilar i den vigda jorden. 2 Mos 3:5”.

Utöver entrégången leder ytterligare tre lika breda gångar åt var sitt håll, rakt ut från kyrkogårdens centrum och ända fram till vardera yttersidan av kyrkogården. På så sätt delas kyrkogården upp i fyra lika stora och kvadratiska delområden i norr, söder, öster och väster.

Foto över entrésidan med ingång och en gräsyta där det är möjligt att parkera. Här syns också flera av kyrkogårdens 13 träd.

Belysning och service

En liten bit ifrån varandra, på ömse sidor om gången från grinden står två stolplykto. De är svartmålade och har sexsidiga lykthus med klarglas. I kyrkogårdens östra hörn står också en lågt placerad fasadbelysning som är riktad upp mot klockstapeln.

Där den nordöstra gången slutar står två mindre soptunnor för organiskt och övrigt avfall. Här finns också ett ställ med vaser och en bit därifrån ligger en dunk med vatten på en hög trädstubbe.

Vid ingången till kyrkogården står ett skyltställ i metall med en glastäckt information om Uppåkra församling och om platsens historia. På grusytan i kyrkogårdens mitt finns ett par vilobänkar.

Parkeringsplats

Det finns inga markerade parkeringsplatser vid kyrkogården, däremot finns det en gräsyta inom kyrkans

Klockstapeln i kyrkogårdens västra hörn.

fastighet, öster om ingången där det finns möjlighet att parkera.

Byggnader

I kyrkogårdens västra hörn står en klockstapel av trä med brunmålade fasader och ett stickespånstak. På taknockens mitt finns en vindflöjel med året 1953. Det var året då klockstapeln hade restaurerats på samma plats där den gamla stod. I samband med restaureringen flyttades den gamla kyrkklockan tillbaka till tornet från Uppåkra kyrka där den hade funnits sedan rivningen av Flackarps kyrka år 1865.

Träd

Enligt en historisk beskrivning planterades 150 träd och 100 buskar och granar ”radvis över hela kyrkogården” under slutet av 1800-talet. Där står också att kyrkogården på 1920-talet beskrevs som ett parkområde och att det troligtvis hade föregåtts av minst en

Flygbild från 1975 som visar ett heltäckande träd-
tak. Källa: Lantmäteriet.

Syrenen och formklippta buskar av måbär norr om klockstapeln.

Stenläggning och plantering i minneslundens centrum.

gallring i den täta planteringen. Enligt flygbilder från 1940- till år 2000 har trädtaget under denna period varit mer heltäckande än idag.

I dagsläget står det 13 träd på kyrkogården. Fem lindar står med jämna mellanrum utmed den sydöstra och sydvästra sidan, två stora askar på den nordöstra sidan och fyra tysklönnar en bok och en hästkastanj står inne på kyrkogårdens gräsytor.

Häckar

På ömse sidor om entrégången fram till grinden står höga, klippta häckar av avenbok. Utmed den västra och södra sidan av kyrkogårdens minneslund har häckplantor av liguster planterats nyligen.

Planteringar

De fyra delytor som grusgångarna delar in kyrkogården i är alla gräsbelagda. På var och en av dem finns

också inslag av buskplanteringar varav flera omges av cirkulära avgränsningar av cortenstål.

I den västra delen med klockstapeln står två formklippta buskar av måbär, en schersmin och vid muren norr om klockstapeln en friväxande syren. På ömse sidor om ingången till klockstapeln finns två rektangulära, mindre rabatter som avgränsas av cortenstål. Här finns planteringar av perennerna kärleksört, flox, lavendel och hosta.

I den norra delen står en tät buske av tysklönn som skulle kunna vara stubbskott från ett tidigare träd. Här finns också en schersmin och utmed båda ytterkanterna angränsar ett högt och tätt, friväxande buskage av syren.

I den nordöstra delen med minneslundan står en måbärsbuske och en syren vid den nordvästra kanten. Utmed hela den nordöstra sidan växer ett tätt,

friväxande buskage av syren. I det östra hörnet finns en liten stenbelagd yta med plantering av idegran och narcisser. I den centrala delen av minneslundan har man anlagt en cirkulär planteringsyta som omges av en stenläggning. På platsen ligger en naturhuggen sten med inskriptionen "Minneslund". Kring stenen har julros, hosta, höstanemon och en liten buske av guldschersmin planterats.

På den södra fjärdedelen av kyrkogården står en centralt placerad berberisbuske.

I muren söder om ingången växer murreva.

Det vilda växt och djurlivet

Vilda växter finns framför allt på kyrkogårdens gräsytor. Här kan man hitta ett varierat inslag av självföryngrade, blommande växter som revfibbla, vitklöver, ogräsmaskros, svalört, ängsviol, jordreva och teveronika. I stenmuren söder om ingången finns också en förekomst av murreva som är en av flera så kallade kulturreliktväxter (se sid 16).

Kyrkogårdens planteringar, vilda växter och blommande träd är en viktig pollen- och nektarkälla för insekter som vildbin, humlor, blomflugor och fjärilar. Dessa kan i sin tur vara till glädje för födosökande fåglar och fladdermöss.

På kyrkogårdens träd, murar och gravvårdar finns en variation av strukturer där mossor och lavar kan växa. Kalkrika underlag liksom de äldre träden av ask, tysklönn och hästkastanj är särskilt betydelsefulla för ovanligare arter av lavar och mossor.

Parksnäcka

Kyrkogården ligger i ett öppet och exploaterat landskap. Här är naturliknande miljöer som kyrkogården en form av oas i det öppna landskapet. Här finns en variation av livsmiljöer för olika typer av djur, framför allt de små. Särskilt värdefulla är de äldre träden, framför allt om de har håligheter i stammen. Hålträd är en bristvara idag eftersom äldre träd sällan tillåts stå kvar livet ut. Håligheterna bildas när svampsporer får fäste och börjar växa på ved som blottlagts vid till exempel beskärning. Veden bryts ner och vedlevande insekter fortsätter att finfördela materialet. Detta bildar efterhand så kallad mulm, en kompostliknande massa. Ett flertal hotade insektsarter av framför allt skalbaggar är helt beroende av stamhåligheter med mulm. Träd med skrymslen och håligheter är också viktiga som bo- och viloplats för både humlor, fåglar och fladdermöss.

Blommande hästkastanj

Vid besök under försommaren observerades fåglarna grönfink, rödstjärt, skata, ladusvala och koltrast. Sniglar och snäckor av olika slag förekommer i regel på kyrko-gårdar och begravningsplatser. De man ofta ser är trädgårds- och parksnäcka som sitter uppe på gravvårdarna eller träden där de betar grönalger. Kyrkogårdens stenmurar bidrar också till djurlivet i form av häckningsplatser för fåglar, boplatser för humlor och andra småkryp och övervintringsmöjligheter för smådjur som möss, ödlor och ormar.

Kyrkogårdens kulturhistoriska och biologiska värden

Värdebeskrivning

Flackarps kyrkogård ligger i ett landskap med en lång historia av mänsklig verksamhet. Här finns fornlämningar av olika slag som sträcker sig ända tillbaka till stenåldern.

I Flackarps by låg 11 gårdar i rad västerut från kyrkan vid tiden för det första enskiftet år 1806. Byn hade då varit sockencentrum åtminstone sedan kyrkan byggdes på 1100-talet. Även om byn slutligen splittrades efter ett enskifte 1821 och endast en gård låg kvar på i byn bevarades bygemenskapen. Den samlande punkten var kyrkan och kyrkogården.

Kyrkan var i bruk i ytterligare 45 år efter det sista enskiftet tills den revs 1865 trots församlingens protester. Den historik som är kopplad till platsen ger kyrkogården både **symboliska**, **lokalhistoriska** och **samhällshistoriska värden**.

Sedan rivningen av medeltidskyrkan lämnades platsen mer eller mindre åt sitt öde fram till 1920-talet då den åter uppmärksammades och friluftsgudstjänster började hållas på platsen. Sedan dess har kyrkogården gestaltats till sin nuvarande form med grusgångar, en återuppbyggd klockstapel, planteringar, gräsytor och en minneslund. Kyrkogården som den

ser ut idag liksom de fysiska minnen som finns kvar i form av flera äldre gravvårdar, stenmurar och klockstapel med platsens ursprungliga kyrkklocka bidrar med **kulturhistoriska** och **miljöskapande värden**.

I det öppna åkerlandskapet där ödekyrkogården ligger har den en stor betydelse för den biologiska mångfalden. Till det bidrar främst kyrkogårdens alla träd. Förekomsten av flera äldre, grova ädellövträd med stamhåligheter bidrar till stor del till platsens höga **biologiska värden**.

Kulturreliktväxter

Under senare år har växter som är starkt sammankopplade med människan, men som riskerar att försvinna, uppmärksammas extra. Det rör sig om arter som vi en gång har odlat och använt till husbehov.

En del av dessa följeslagare blir vi aldrig av med som exempelvis kirskaål. Andra finns det bara ett fåtal individer och populationer kvar av, nu som levande fornminnen. De sistnämnda finns ofta på kyrkogårdar, vid prästgårdar och andra äldre gårdar och löper stor risk att försvinna för gott med några oaktsamma spadtag eller efter en dusch med ogräsmedel. Hjärtstilla, äkta vallört, humle, murreva och gul nunneört är exempel på känsliga arter att hålla utkik efter. De kan vara svåra att upptäcka. Rådet är att tänka en extra gång om du ser en växt som inte liknar någon annan och att fråga någon som kan känna till den.

NordGen - Nordiskt Genresurscenter, är en nordisk institution för bevarande och hållbart nyttjande av växter, husdjur och skog. Bland annat inom kunskapsområdet kulturreliktväxter. I Sverige finns NordGens huvudkontor på SLU i Alnarp.

Murreva växer på en gravplats på sankt Peters kloster kyrkogård.

Gul nunneört växer på en gravplats på Löderups kyrkogård.

Bevarande och underhåll

I vård- och underhållsplaner anges i regel kyrkogården övergripande värde. Bedömningen ligger till grund för olika riktlinjer för vård och underhåll med syftet att bevara och utveckla värdena. I bedömningen används generellt två värdekategorier: ”Områden med höga kulturhistoriska värden” och ”Områden med stor betydelse för kyrkogårdens karaktär” där den första är den högsta värdekategorin. Flackarps kyrkogård bedöms i sin helhet ha höga kulturhistoriska värden.

Obs! Åtgärder som inte kan karaktäriseras som normalt underhåll, till exempel omläggning eller avveckling av gångar eller ersättande av växtmaterial såsom träd är tillståndspliktiga och kräver prövning hos Länsstyrelsen. Det gäller också flyttning eller borttagande av gravvårdar. Vid osäkerhet om vad som gäller, kontakta alltid Länsstyrelsen. Vård- och underhållsplanen kan fungera som ett planeringsunderlag för tillståndsansökan i dessa fall.

Bevarande

Samtliga delar ska bevaras och underhållas utifrån följande riktlinjer:

- Kyrkogårdens gångsystem, murar, träd och häckar bevaras och underhålls.
- Gravvårdarna bevaras på sina ursprungliga platser.
- Klockstapeln bevaras och underhålls.
- Gravvårdarnas livslängd ska förlängas så långt det är möjligt genom underhåll och vid behov kvalificerad rengöring och konservering.

Underhåll

Växtlighet

- Planteringar av träd och buskar förnyas vid behov, helst med samma växtmaterial som det befintliga.
- Eventuell ängsvegetation bör skötas enligt anvisningar i bilagan *Riktlinjer för vård och underhåll*.

Trädvård

I trädvårdsplanen för kyrkogården föreslås åtgärder som väger in både biologiska värden och kulturhistoriska aspekter. Flera av kyrkogårdens gamla träd uppfyller kriterierna för att tillhöra kategorin särskilt skyddsvärda träd. Begreppet omfattar jätteträd med en stamdiameter på mer än 1 m, mycket gamla träd som är äldre än 140/200 år (beroende på trädslag) och träd med håligheter i huvudstammen och en omkrets på mer än 40 cm.

I Naturvårdsverkets rapport *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd -Mål och åtgärder 2012-2016* formuleras mål och åtgärder som särskilt gäller för Svenska kyrkans arbete med värdefulla träd på kyrkogårdar och begravningsplatser. Dessa är följande:

- Antalet särskilt skyddsvärda träd inom kyrkogårdar, gårdsmiljöer och på kyrkans mark i tätorter minskar inte på grund av avverkning, där alternativ finns.
- Beskrining och stabilisering som metod för att bevara särskilt skyddsvärda träd är väl spridd och används normalt i arbetet med dessa träd.

- I majoriteten av all nyplantering används det eller de trädslag som är mest värdebärande och typiskt för traktens kulturlandskap.
- Trädvårdsplaner med nödvändiga åtgärder för att vidmakthålla särskilt skyddsvärda träd finns framtagna och tillämpas inom minst 70 % av kyrkogårdarna inom förvaltningen i Götaland och södra Svealand från och med samma år.

Djurliv

- Med hänsyn till kräldjur som kan övervintra i frostfria lägen inne i murar bör renovering av kallmurar ske under juni till augusti. Man bör dock vara observant på eventuella häckande fåglar i murarna under denna tid.
- Med hänsyn till fåglar och eventuella fladdermöss bör åtgärder som berör träd endast utföras under september till och med november månad.
- Om det legat ris och löv en längre tid i kompost bör man vara försiktig då den ska tömmas. Vänta med att ta bort komposthögar till i maj så störs inte några övervintrande igelkottar.

Risk- och sårbarhet

Risk- och sårbarhetsbedömningen omfattar olika natur- och kulturvärden på begravningsplatsen. Tidigare, aktuella och potentiella hot och risker för försämring av sådana värden berörs. Därefter följer ett avsnitt som beskriver åtgärder med koppling till denna bedömning, samt till de konkreta åtgärdsbehov som råder i dagsläget.

Pågående och möjliga hot mot kyrkogårdens värden

Vittring av äldre vårdar

Nio av kyrkogårdens kvarstående eller liggande, äldre gravvårdar är tillverkade av de mjuka och lättbearbetade bergarterna sand-, kalksten eller marmor. Alla dessa är mer vittringsbenägna än vårdar av hårda bergarter som diabas och granit. Det förekommer vittring, sprickor och stenbortfall på flera vårdar. Vittringen har också mer eller mindre påverkat läsbarheten av inskriptionerna.

Sjukdomar som drabbar ädellövträd

Flera arter av ädellövträd som alm, ask och hästkastanj har under de senaste decennierna drabbats av olika dödliga sjukdomsangrepp. Enligt Länsstyrelsens inventering av skyddsvärda träd 2009 ska det då ha stått två träd av skogsalm på kyrkogården varav det ena var dött. Båda är avverkade idag, sannolikt på grund av angrepp av almsjuka.

Klimatförändringar

Klimatförändringar med ökad nederbörd, stormar och en förhöjd medeltemperatur är ett hot mot vårt kulturarv. Framst i form av fysiska skador på byggnader och landskap vilket inkluderar kyrkogårdar och begravningsplatser. Det är framför allt de äldre gravvårdarna av kalk-, sandsten och marmor som hotas av ökande vittrings- och erosionsprocesser. Även växtligheten riskerar att påverkas negativt av klimatförändringar som extrema torrperioder och kraftiga stormar med risk för trädfällning.

Förändrade begravningsätt och rationaliserat underhåll

Liksom många delar av vårt samhälle utvecklas och förändras sedvanor och rutiner även kring gravskick. I den förändringsprocessen är det viktigt att förändringar sker i harmoni med kyrkogårdens historik och att befintliga karaktärsdrag bevaras.

Åtgärdsbehov

Åtgärdsbehov och åtgärdsförslag

Här sammanfattas de åtgärdsbehov som noterats på kyrkogården under framtagandet av denna plan. Åtgärder med koppling till risk- och sårbarhetsanalysen i föregående avsnitt föreslås också liksom åtgärder som kan gynna växt- och djurlivet. Syftet är att bevara och utveckla begravningsplatsens karaktär med fokus på både kulturhistoriska- och biologiska värden.

I listan med åtgärdsförslag anges prioriteringar i tre kategorier:

I = Akut, åtgärdas / påbörjas inom ett år

II = Åtgärdas inom 1–5 år

III = Åtgärdsförslag, åtgärder och hänsyn inom löpande underhåll

OBS! Åtgärder som inte kan karaktäriseras som underhåll, till exempel omläggning eller avveckling av gångar, kvarter eller ersättande av växtmaterial som träd, häckar eller gravhäckar är tillståndspliktiga och kräver prövning hos Länsstyrelsen. Det gäller också flyttning eller borttagande av gravvårdar och gravanordningar. Vid osäkerhet om vad som gäller, kontakta alltid Länsstyrelsen. Vård- och underhållsplanen kan fungera som ett planeringsunderlag för tillståndsansökan i dessa fall.

För mer allmänna och fördjupade skötselråd, fakta och riktlinjer när det gäller åtgärder och löpande underhåll liksom hänsyn och åtgärder för att gynna växt- och djurlivet hänvisas till bilagan *Rekommendationer för vård och underhåll*.

Yttre avgränsningar

I: Stenmuren utmed kyrkogårdens sydöstra sida visar tecken på instabilitet på flera ställen vilket innebär en säkerhetsrisk då stenblock kan falla ner.

II: I det östra hörnet av kyrkogården finns ett inslag av inväxning av vedväxter i muren. Det gäller både lövsly och några yngre träd av tysklönn som bör vara självföryngrade. Träden lutar delvis ut över muren och riskerar på sikt att dels skada muren, dels att bli allt svårare att ta ner i takt med att de blir större. Ett förslag är att ta ner dessa träd i samråd med grannen. Vid eventuella åtgärder ska stor försiktighet och hänsyn tas till den fornminnesmärkta sten med skålgropar som står på utsidan av det östra hörnet av muren.

Grindar

III: Grinden i huvudentrén är i gott skick och ses över regelbundet och rengörs, rostskyddsbehandlas och målas om vid behov.

Gångar

III: Kyrkogårdens gångar är välskötta och i bra skick. Grus fylls på vid behov och hålls väl packad för framkomligheten. Nytt grus ska vara av samma fraktion och färg som befintligt.

Gravvårdar

I-II: På kyrkogården finns nio äldre gravvårdar som består av mjuka bergarter som kalksten, sandsten eller marmor. De tillhör alla begravningsplatsens äldsta gravvårdar och har höga åldersvärden liksom kulturhistoriska och hantverksmässiga värden. Alla är mer eller mindre påverkade av vittring, missfärgning och sprickbildning. En genomgående översyn av samtliga vårdar bör göras av en stenkonservator med syftet att

Stenmur utmed kyrkogårdens nordöstra sida med inväxning av träd och buskar som behöver tas ner och hållas efter. I hörnet står en fornminnesmärkt sten med skålgropar.

Äldre gravvård i behov av rengöring och konservering.

bedöma vårdarnas status och vilka åtgärder som kan bidra till att de så långt möjligt kan bevaras för framtiden. Ett åtgärdsförslag är att införa väderskydd i form av lådor som monteras över gravvårdarna under vinterhalvåret för att undvika att de utsätts för nederbörd och frostsprängning. Ytterligare en angelägen åtgärd vore att dokumentera de inskriptioner på dessa vårdar som fortfarande är läsbara med avseende på att risken är stor att de försvinner med tiden.

III: Stabiliteten på de stående gravvårdarna bör kontrolleras regelbundet enligt standardiserade anvisningar från Centrala Gravvårdskommittén och åtgärdas vid behov.

Klockstapel

III: Regelbunden översyn och åtgärder/renovering vid behov.

Planteringar

III: Vid inventeringen noterades inga uppenbara åtgärdsbehov gällande kyrkogårdens planteringar. Det finns dock stora utvecklingsmöjligheter att förbättra tillgången på blommande pollen- och nektarrika växter. Avsnittet med förslag på sådana växter kan gärna användas som inspiration vid om- och nyplantering av perenner.

Träd

II: Utmed kyrkogårdens norra sida står två större askar som är invuxna i ett buskage av syren. Man bör röja fram dessa träd av främst visuella, tillgänglighets- och biologiska skäl. Det senare för att de nedre delarna av stammarna ska komma fram i ljuset vilket gynnar både insekter och ljusberoende mossor och lavar.

Gräsyten i kyrkogårdens sydöstra hörn kan vara lämplig att helt eller delvis sköta som en ängsyta.

III: Träden på begravningsplatsen ses regelbundet över och förnygras och förvaltas i enlighet med föreslagna åtgärder i trädvårdsplanen.

Växt- och Djurliv

Det finns flera åtgärder som skulle kunna gynna både insekts- och fågellivet på begravningsplatsen:

III: Fågelbad Det finns ingen tillgång till rinnande vatten på kyrkogården men går underhållet av ett fågelbad ändå att lösa är det är en av de mest tacksamma och enkla åtgärderna man kan göra för fågellivet. Ett väl utformat fågelbad ska helst vara grunt, och gärna stort så att många fåglar kan bada samtidigt. Helst ska det stå en bit ovanför markytan för att undvika risken för kattattacker. I närheten kan det gärna finnas

buskage eller andra sittmöjligheter där fåglarna kan vänta på sin tur eller skaka av sig efter badet.

III: Ängsskötsel är en relativt enkel och kostnadseffektiv åtgärd som kan tillföra värden både för växt- och djurlivet. På kyrkogården finns gräsytor där det finns olika arter av blommande växter. Genom att spara små eller större ytor från klippning under vår och sommar släpper man upp de blommande växter som redan finns där. Att klippa gräsyornas ytterkanter och/eller genomkorsande gångar kan bidra till att ängsytorna ändå ser skötta ut.

Klippning med uppsamling behöver göras varje år mot slutet av växtsäsongen för att bevara blomrikdomen. Det är också viktigt att gräsytor inte gödslas eftersom en mager och näringsfattig gräsmark i regel blir mer örtrik.

Förslag på planteringsväxter

Prydnadsväxter som gärna kan användas i planteringar på kyrkogårdar och begravningsplatser är sådana som blommar länge och/eller är vintergröna. Traditionellt sett har blå och vita blommor använts medan röda har undvikits med undantag av röda rosor och den rödrosa kärleksörten. **Några av de traditionella växterna** är:

Funkia – *Hosta*, tålig och med dekorativt bladverk, ibland blommande. En traditionell sort är exempelvis gravfunkia, *Hosta crispula*.

Höstflox – *Phlox paniculata*, sorten 'Ingeborg från Nybro' är från 1930-talet och är Grönt kulturarb®-perenner.

Julros – *Helleborus*, är vintergrön och passande.

Jättedaggkäpa – *Alchemilla mollis*, inte en traditionell kyrkogårdsväxt men är tålig och bra som marktäckare.

Kinesisk kärleksört – *Sedum spectabile*. Sorten 'Granlunda' som är en Grönt kulturarb®-perenn har rosa eller vita blommor.

Kärleksört – *Sedum telephium* ssp maximum är egentligen mer traditionell än *Sedum spectabile* i kyrkogårdssammanhang. Den är låg och har röda blommor.

Lök- och knölväxter – (*Colchium autumnale*), krokus (*Crocus* ssp), snödroppe (*Galantus nivalis*), kejsarkrona (*Fritillaria imperialis*), brunröd daglilja (*Hemerocallis fulva*), morgonstjärna (*Ornithogalum umbellatum*).

Murgröna – *Hedera helix*, vintergrön, blommande, förr vanlig för att skapa murgrönekullar.

Ormbunke – traditionella och tåliga sorter är träjon *Dryopteris filix-mas* och strutbräken *Matteuccia struthiopteris*.

Vintergröna – *Vinca minor*, traditionella sorter är vintergröna med blå blommor eller *Vinca minor* 'Alba' med vita blommor. Båda är marktäckare.

Växter som är rika på pollen och nektar är särskilt betydelsefulla för fjärilar, humlor, bin och blomflugor. Alla dessa pollinatörer är till stor nytta för oss människor när de också besöker våra bärväxter och fruktträd. Utan pollinatörer - inga jordgubbar och äpplen!

Här föreslås några lättskötta pollen- och nektarväxter. De flesta är tåliga, doftar gott och blommar hela sommarsäsongen:

- Lavendel – *Lavandula angustifolia*.
- Stäppsalia – *Salvia nemorosa*.
- Isop – *Hyssopus officinalis*
- Lammöron – *Stachys byzantina* (blommande sorten)
- Kantnepeta – *Nepeta spp* även kallad kattmynta, finns i flera olika varianter.
- Vädd – olika sorter, t ex japansk vädd – *Scabiosa japonica* som är en låg variant (20-30 cm) och höstvädd *Scabiosa caucasica*.
- Timjan – *Thymus spp* – olika sorter. De krypande kan bli marktäckande medan de buskliknande håller sig på sin plats.
- Värtörel – *Euphorbia cyparissias*.
- Praktröllika – *Achillea filipendulina*
- Världjung – *Erica Carnera*

Målsättning och utveckling

Kyrkogårdsförvaltningens egna planer.

Begravningsplatsen som helhetsmiljö

Enligt kommunens översiktsplan planeras utbyggnad av intilliggande Flackarps by fram till 2040. Med denna plan i åtanke bör församlingen ha området i sydöst i åtanke för begravningsmark. Med tanke på begravningsplatsens storlek är området lämpligt för urngravar.

Yttre avgränsningar

Muren ses över för att säkerställa dess funktion.

Grusbeläggningar och gångar

Gångar och grusytor planeras att renoveras med för kulturmiljön lämpligt material och metoder för att säkerställa lättskötta och tillgängliga gångytor.

Gravplatser och gravvårdar

Församlingen avser att se till att kvarvarande äldre gravvårdar som bedöms som kulturhistoriskt intressanta ses över och vid behov åtgärdas av konservator. Gravvårdarna bedöms kunna kvarstå på ursprunglig plats.

Då större delen av begravningsplatserna runt de äldre gravvårdarna är gräsbesådda och inte har synligt avskiljande gränser finns det inga ytterligare strukturer avseende gravplatser att bevara.

Vegetation och djurliv

För att gynna faunan ytterligare kan en testyta för äng anläggas på begravningsplatsens nordvästra hörn. Förutsättningen är att de gamla gravvårdarnas status beaktas.

Tillgänglighet

Permanent informationsskyltning avseende gravvårdarnas varande och detaljer ses som tillgängliggörande åtgärd.

Grusgångarnas överbyggnad planeras att göras om för att säkerställa tillgänglighet med markmaterial så likt det ursprungliga som möjligt

Förbättringar av drift och skötsel

För att underlätta skötseln på begravningsplatsen kommer åtgärder anpassas till den befintliga kulturmiljön samtidigt som förbättringar görs för att underlätta kyrkogårdspersonalens arbetsmiljö.

Åtgärder som planeras är att renovera befintliga gångar med ursprungsmaterialet som riktmärke. Trädbestånden vars föreslagna skötsel finns beskrivet i vård- och underhållsplanen kommer följas och träden kommer årligen genomgå tillsyn för att upptäcka brister som kan påverka trädens liv och personalens arbetsmiljö.

Ordförklaring

Kulturhistoriska kriterier

Arkitektoniskt värde

Grundar sig på estetiska egenskaper och kvaliteter såsom gestaltning, proportioner och helhetsintryck. Det kan tillämpas på gravvårdar samt hela kvarter, kyrkogårdar eller begravningsplatser.

Arkitekturhistoriskt värde

Formgivning som är tidstypisk (rep.) eller ovanlig för sin tid. Det kan avspglas i gravvårdarnas utformning, storlek, material, yttäckning eller kringgärdning såsom smidesstaket eller stenram. Det kan även tillskrivas gravkvarterens, kyrkogårdars eller begravningsplatser struktur och form med stora sammanhängande gräsmattor eller smala grusgångar.

Hantverksmässigt värde

Utgår från gravvårdar som visar en hög hantverkskicklighet eller speciell tillverkningsmetod. Det berör ofta äldre gravvårdar och utsmyckningar som vanligtvis inte är industriellt tillverkade, såsom kalkstens- och marmorvårdar, gjutjärnskors eller smidesstaket.

Konstnärligt värde

Har sin grund i det arkitektoniska uttrycket, men med betoning på dekor och utsmyckning. Det kan exempelvis röra sig om en gravvård med en uthuggen dekor eller en skulptur.

Kulturhistoriskt värde

Definieras som den kunskap eller förståelse som kan inhämtas både från materiella och immateriella företeelser. Som exempelvis olika händelser, historiska sammanhang eller människors skilda livsvillkor. Dessa kan exempelvis avspglas i gravkvarter eller gravplatsers utformning.

Lokalhistoriskt värde

Berättar om ortens historia ur ett lokalt perspektiv. Det kan vara gravvårdar resta över personer som haft betydelse i bygden, titlar med tydlig lokal koppling, gårdsnamn eller inskriptioner som berättar om lokalt betydelsefulla händelser.

Miljöskapande värde

Grundar sig på en sammanhållen miljö eller ett objekts läge. Exempelvis kan en gravvårds placering vara särskilt betydelsefull för helhetsintrycket av en begravningsplats eller kyrkogård eller inom ett visst gravkvarter.

Samhällshistoriskt värde

Berättar om samhällets historia utifrån ett lokalt, regionalt eller nationellt perspektiv. Det kan exempelvis vara gravvårdarnas utformning, inskriptioner eller yrkestitlar som berättar om tidigare samhällsförändringar och företeelser.

Socialhistoriskt värde

Beskriver människors villkor och deras sociala ställning i samhället under olika tider. Det kan ta sig uttryck genom gravvårdars placering, storlek, material, yrkestitlar och inskriptioner. Även avsaknaden av inskriptioner, titlar eller bestående gravvårdar berättar om tidigare sociala villkor som klasstillhörighet och genus.

Symbolvärde

Kan skapas avsiktligt eller omedvetet. Kyrkor har ofta ett symbolvärde kopplat till deras långgående funktion och placering. Gravvårdar kan istället ha inskriptioner som förmedlar en händelse med symbolisk innebörd.

Åldersvärde

Utgår ifrån en kyrkogårds, begravningsplats, gravkvarter eller gravvårds ålder. En gravvård rest före mitten av 1800-talet har ett starkt åldersvärde då de är fåtaliga, men även gravvårdar tillkomna under senare delen av 1800-talet samt början av 1900-talet kan inneha ett sådant värde.

Rödlistan

Rödlistan är en lista på hotade och nära hotade arter som sammanställs av flera expertkommittéer vid Artdatabanken/SLU i Uppsala och uppdateras vart 5:e år.

Rödlistans kategorier:

CR Akut hotad (Critically endangered)

EN Starkt hotad (Endangered)

VU Sårbar (Vulnerable)

NT Nära hotad (Near threatened)

Källmaterial

Litteratur

Andréasson, Anna, 1982. *Gravvårdar i sten – ett mångskiftande kulturarv*. Stad & Land 184. Alnarp.

Andréasson, Anna, Guldager Christiansen, Hans, Hjorth Bjerregaard, Tino och Ansebo, Lena, 2013. *Kulturrelikväxter – levande förninnen och hur vi bevarar dem*. NordGen. Tillgänglig: https://www.nordgen.org/ngdoc/plants/publications/kulturrelikplanter/CRP_sv_web_2013.pdf

Bauman, Karin & Hallberg, Göran (red.) (1997). *Skånska kyrkor*. Kristianstad: Skånes hembygdsförbund.

Bucht, Eivor (red.), 1992, *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Movium Alnarp.

Fjellander, Sture, 1964, *Arv och förnyelse, En krönika vid Uppåkra och Flackarps kyrkas hundraårsbögtid, Alla Helgons dag 1964*.

Carlsson, Åke & Hultengren, Svante (red), 2009, *Kyrkogården – en Noas ark*, Naturcentrum Stenungsund.

Cserhalmi, Niklas (1998). *Fårad mark: handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Stockholm: Sveriges hembygdsförbund.

Mossberg, Bo & Stenberg, Lennart (2003). *Den nya nordiska floran*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Sandell, Angela, *Kyrkogårdshandboken med kvalitetsbeskrivningar 2012*, Stad och Land 182, Movium, Alnarp.

Sveriges stenindustriförbund SSF, 2005, *En handbok om natursten, Gravvårdar*, Johanneshov.

Sörensen, Ann-Britt, 2005, ”Begrepp i begravningsverksamheten 2005.” i *Gröna Fakta* 5/2005. Movium, Alnarp.

Sörensen, Ann-Britt & Wembling, Mona, 2007, ”Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter.” ur *Stad och Land* 173, Movium, Alnarp.

Muntliga källor

Gustav Saxell, Kyrkogårds- och fastighetschef, Uppåkra församling.

Otryckta källor

Vård av gravstenar – Riksantikvarieämbetet: <http://saml.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

Hemsidor

Länsstyrelsen Skåne, Kulturmiljöprogram <https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/omraden/kulturmiljoprogram-ostra-karaby.html>

Fornsök <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Historiska kartor, Lantmäteriet: <https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/#qry=historiska%20kartor>

Carlotta, kulturen i Lund: <http://carl.kulturen.com/web>

Bildsökning i Forndok: <https://www.raa.se/hitta-information/arkiv-och-bibliotek/sok-i-samlingarna/sok-fotografier/>

Gravar.se <http://gravar.se/>

Artportalen: <https://www.artportalen.se/ViewSighting/Search-Sighting>

Rödlistan: <https://www.artdatabanken.se/var-verksamhet/rod-listning/>

Artskyddsförordningen: <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/arter-och-artskydd/>

Biotopskydd: <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/skyddad-natur/olika-former-av-naturskydd/biotopskyddsomraden>

Kristianstad 2022-09-14

Karin Hernborg

Bilaga 1 – Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Normalt sett beskrivs och värderas ett urval av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar i vård- och underhållsplanerna. Eftersom det bara finns ett fåtal gravvårdar kvar på Flackarps kyrkogård och då de alla har kulturhistoriska värden och betydelse redovisas samtliga här i text och bild.

X = Uppgift saknas eller är otydbar.

Nummer	Äldsta dödsår	Titel/titlar	Gravvård, beskrivning	Placering	Värdefaktorer och eventuella åtgärdsförslag
1, 3 och 4	X	X	Gravhällar av kalksten varav ingen har synliga inskriptioner. Möjligtvis finns det dock sådana under mosspåväxten på häll nr 4	Gravhällarna har troligen legat inne i den tidigare medeltidskyrkan och är nu utlagda på den sydöstra grusgången (nr 3) och på den södra (nr1) och den nordöstra (nr 4) gräsytan.	Gravhällarna har ålders- och kulturhistoriska värden och bör ses över av stenkonservator för att avgöra hur de bäst kan bevaras för framtiden.
2	1740	X	Gravhäll av kalksten med inskriptioner inom två portalformade textfält. På hällen finns också en dekor av en cirkel med inskriptioner i respektive hörn liksom en inhuggen, omgivande ram.	Gravhällen har troligen legat inne i den tidigare medeltidskyrkan och är nu utlagd på den nordvästra grusgången.	Gravhällen har höga ålders- och kulturhistoriska värden och bör ses över av stenkonservator för att avgöra hur den bäst kan bevaras för framtiden. Det hade också varit bra om texten så långt möjligt kan tydas innan det är för sent.
5	1837	X	Stående rektangulär kalkstengravvård av skånsk typ med ett välvt krön. På krönet är en triangel med symbolen av det allseende ögat inristad. På större delen av framsidan finns ett ovalt textfält med inskriptionerna över de döda i skrivstil. Ovanför och under textfältet är en dekor av skulpterade växtslingor i upphöjd relief. Längst upp finns även två sjuuddiga stjärnor. Gravvården ser ut att vara lagad längst ner på grund av en genomgående, horisontell spricka.	Gravvården står i en gräset i den nordöstra delen av kyrkogården.	På grund av att värden är av hög ålder, är karaktäristiskt skånsk, relativt välbevarad och har tydbara inskriptioner har den mycket höga ålders- och kulturhistoriska värden . Vården bör ses över av stenkonservator, rengöras från alg- och lavpåväxt och andra åtgärder genomföras så att den så långt möjligt kan bevaras för framtiden.
6	X	X	Gravvården har samma utformning som vård nr 5 både vad gäller storlek, form och dekor. Denna är dock betydligt mer vittrad och har även en vertikal, genomgående spricka. Möjligtvis kan delar av texten fortfarande tydas i ett bra släpljus.	Gravvården står i gräset i den nordöstra delen av kyrkogården, nära den nordöstra grusgången.	Gravvården har ålders- och kulturhistoriska värden och bör ses över av stenkonservator för att avgöra hur den som bäst kan bevaras för framtiden. Det hade också varit bra om texten så långt möjligt kan tydas innan det är för sent.

Nummer	Äldsta dödsår	Titel/titlar (med aktuell stavning)	Gravvård, beskrivning	Placering	Värdefaktorer och eventuella åtgärdsförslag
7	X	X	Äldre kalkstensgravvård av typisk skånsk modell. Vården är delvis vittrad med bortfall på stenytan. Det finns dock fortfarande spår av dekor och av inskriptioner som skulle kunna tydas i ett bra släpljus.	Vården står i kyrkogårdens norra del, i gräs och med baksidan mot ett syrenbuskage.	Gravvården har höga ålders- och kulturhistoriska värden och bör ses över av stenkonservator för att för avgöra hur den bäst kan bevaras för framtiden. Det hade också varit bra om texten så långt möjligt kan tydas innan det är för sent.
8	X	X	Äldre kalkstensgravvård av typisk skånsk modell. Vården är vittrad med bortfall över större delen av framsidan med få spår av dekor och inskriptioner.	Vården står i gräs i kyrkogårdens norra del.	Gravvården har ålders- och kulturhistoriska värden och bör ses över av stenkonservator för att avgöra hur den bäst kan bevaras för framtiden.
9	1864	Kyrkovården Per Nilssons Kära hustru Else Andersdotter.	Gravvård av sandsten med ett skulpterat bladverk av murgröna i upphöjd relief på både livsten och sockel. Textplattan är av marmor och är infälld i livstenen. Marmorn är vittrad och texten börjar bli svårläst. På vården finns en påväxt av alger och lavar.	Vården står i gräs i kyrkogårdens norra del.	Gravvård i en naturromantisk stil från tiden 1850- till 1880-tal. Högt åldersvärde och mycket höga hantverksmässiga värden . Inskription av hemmansnummer No6 Flackarp tillför lokalhistoriska värden . Gravvården bör rengöras från alg- och lavpåväxt och på bästa sätt bevaras för framtiden. Hustrun har sitt eget efternamn enligt äldre tradition.
10	1860	X	Hög och smal gravvård med bruten topp. Ovanför texten är en dekor av ett enkelt kors inhugget. Maken är här begravd 1860 och hustrun 1888 vilket då var 23 år efter det att medeltidskyrkan hade rivits och kyrkogården formellt övergivits.	Vården står i gräs i den norra delen av kyrkogården.	Tidstypisk, enkel gravvård från 1800-talets mitt. Kopplingen till en gravsättning av en maka flera år efter det att kyrkogården övergavs har ett lokalhistoriskt värde . Hustrun har sitt eget efternamn enligt äldre tradition.
11	1862	Fd Kyrkovården Hustrun	Hög och smal gravvård av ljus gnejs med en ett spetsbågigt format krön i nygotisk stil.	Vården står i gräs i den norra delen av kyrkogården.	Vården har en tidstypisk utformning och representerar en gravsättning som tillkom strax innan rivningen av kyrkan och kyrkogårdens övergivande.

Gravvård/häll nr 1 i gräset till höger och gravvård/häll nr 2 på grusgången bakom stolplyktan till vänster.

Nr4

Nr3

Nr 5

Nr 6

Nr 7

Nr 8

Nr 9

Nr 10

Nr 11

Regionmuseets E-rapportserie 2022 - Kulturmiljö

1. Valleberga kyrka, Valleberga sn, AM, Linn Offerlind-Ljunggren, 2019-2021
2. Trädvårdsplan, Munka-Ljungby kyrkogård, VP, Rebecca Olsson, 2021-2022
3. Trädvårdsplan, Tåssjö kyrkogård, VP, Rebecca Olsson, 2021-2022
4. Trädvårdsplan, Össjö kyrkogård, VP, Rebecca Olsson, 2021-2022
5. Västra Tommarps kyrka, Västra Tommarps sn, AM, Linn Offerlind-Ljunggren, 2020-2021
6. Gårdshus på Svartbröder 10, Lund. AM Maria Sträng, 2021-2022
7. Svedala kyrka – renovering av takryttare, Svedala sn, AM, Kerstin Börjesson, 2021
8. Fru Görvels hus fasader, Lunds domkyrkoförsamling, AM, Anna Rabow, 2015-2020
9. Helsingborgs krematorium – renovering, ventilation och värme, etapp 2, Helsingborgs kommun, AM, Maria Sträng, 2019-2022
10. Östra Karaby kyrkogård, vård- och underhållsplan, Östra Karaby sn, VP Karin Hernborg, 2021-2022
11. Örtofta begravningsplats, vård- och underhållsplan, Örtofta sn, VP Karin Hernborg, 2021-2022
12. Ignaberga gamla kyrka – renovering av yttertak och korgavel, Ignaberga sn, AM, Kerstin Börjesson, 2017-2022
13. Ignaberga gamla kyrka – byggnadsarkeologisk dokumentation av vindar, murar och taklag, Ignaberga sn, AM, Kerstin Börjesson, 2017-2022
14. Torna Hällestad kyrkogård – renovering av kyrkogårdsmuren, Torna Hällestad sn, AM, Kerstin Börjesson, 2020-2022
15. Krematoriet i Lund - takomläggning, Lund, AM, Petter Jansson, 2015-2022
16. Krematoriet i Lund - ombyggnad, Lund, AM, Petter Jansson, 2015-2022
17. Valleberga kyrka murverksdokumentation, Valleberga, MD, Petter Jansson, 2021-2022
18. Forn- och kulturlämningar på Ivö klack – Kunskapsunderlag till skyltar inom naturreservatet, Ivö, KU, Rebecca Olsson, 2022
19. Farhults kyrka utvändig renovering, Farhult, AM, Petter Jansson, 2013-2022
20. Snårestad kyrkogård, vård- och underhållsplan, Snårestad sn, VP, Linn Offerlind-Ljunggren, 2022.
21. Trädvårdsplan, Borlunda kyrkogård och Skeglinge ödekyrkogård, Borlunda och Skeglinge sn, Karin Hernborg 2021-2022
22. Trädvårdsplan, Östra Karaby kyrkogård, Östra Karaby sn, Karin Hernborg 2021-2022
23. Trädvårdsplan, Örtofta begravningsplats, Örtofta sn, Karin Hernborg 2021-2022
24. Fängelset 2, Kristianstad stad, Åsa Eriksson Green och Helene Stalin 2022
25. Ausås prästgård – stråtak på Östra länkan, Ausås sn, AM, Åsa Eriksson Green 2021-2022
26. Djurröds kyrka – Ny toalett i vapenhuset, Djurröds sn, AM, Kerstin Börjesson 2020-2022
27. Norra Sandby kyrka, renovering av bänkdörrar, Norra Sandby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2017-2022
28. Lövestad kyrka, uppdatering av vård- och underhållsplan, Lövestad sn, Linn Offerlind-Ljunggren, 2022
29. Osby kyrka – installation av ljudsystem, Osby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2021
30. Farstorps kyrka – installation av belysning, Farstorps sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2020
31. Vankiva kyrka – installation av belysning, Vankiva sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2020
32. Norra Mellby kyrka- ut- och invändig renovering, Norra Mellby sn, AM, Petter Jansson, 2014-2022
33. Röddinge kyrka - uppdatering av vård- och underhållsplan, Röddinge sn, Linn Offerlind-Ljunggren, 2022
34. Revinge kyrkogård - uppdatering av vård- och underhållsplan. Rebecca Olsson, 2022
35. Södra Sandby kyrkogård - uppdatering av vård- och underhållsplan. Rebecca Olsson, 2022

30 Flackarps kyrkogård, vård- och underhållsplan, 2022

36. Hardeberga kyrkogård - uppdatering av vård- och underhållsplan. Rebecca Olsson, 2022
37. Västra Kärrestorps kyrka –underhållsplan 2021, Västra Kärrestorps sn, UP, Kerstin Börjesson, 2022
38. Munka Ljungby kyrka- omläggning av tak, Munka Ljungby sn, AM, Petter Jansson 2016–2022
39. Undersökning av bevaringstillståndet för utvalda objekt i sju kyrkor i Anderslövs församling, Anderslövs sn mm, TB, Lena Östlund 2022
40. Kågeröds kyrka, invändig renovering - åtgärder för bänkar, vapenhus och sakristia, Kågeröds sn, AM, Kerstin Börjesson, 2022
41. Östra Herrestad kyrka, utvändigt renovering, Östra Herrestad sn, AM, Petter Jansson 2016-2022
42. Vikens kyrka, tillbyggnad, Vikens sn, AM, Petter Jansson 2012-2022
43. Valleberga kyrka, utvändigt renovering del 2, Valleberga sn, AM, Linn Offerlind-Ljunggren 2021
44. Östra Kärrestorps kyrka, utvändigt istandsättning, AM, Petter Jansson 2003-2022
45. Flackarps kyrkogård, vård- och underhållsplan, Flackarps sn, VP Karin Hernborg, 2022

Förkortningar:

AF- antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU- arkeologisk utredning
DK- dokumentation
FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD- murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning
PJ- projektrapport
VP- vårdplan
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD- byggnadsark-dokumentation
BMU- byggnadsminnesutredning